

הזירה הימית במלחמת העולם השנייה - לקחים היסטוריים, טכנולוגיים ואסטרטגיים

אלוף (מיל') שלמה אראל*

לשליטה בזירה הימית נודע מאז ומתמיד משקל מכריע בתולדות המלחמות הגדולות. הדבר נכון לגבי המלחמות הגדולות שהתחוללו לפני מלחמת העולם הראשונה, ונכון שבעתיים לגבי מלחמות העולם הראשונה והשנייה. השליטה בים מקנה חופש תנועה המאפשר להוביל כוחות, וחומרים אסטרטגיים, ואף למנוע את אספקתם לאויב. מי שהשכיל לבנות לעצמו את העצמה הדרושה להכרעה ולהעבירה בבוא הזמן לזירת המלחמה, רכש לעצמו נכסים אסטרטגיים. דומה כי אפשר לבחון הנחה זו לאורך ההיסטוריה מאז המלחמות הפוניות ועד למלחמות העולם במאה ה-20.

מלחמת העולם הראשונה הייתה מלחמה בין שני גושים ביבשת אירופה, כאשר לאחד מהם – למעצמות ההסכמה – היה משקל רב מעבר לים. בשנותיה הראשונות של המלחמה נהנו הגרמנים מיתרון מוחלט בתחום הצבאי היבשתי, ויתרון זה קרבם עד מאוד לניצחון. אולם מה שהכריע בסופו של דבר את המלחמה והביא לניצחון מדינות ההסכמה היה מחד גיסא בניית כוח באנגליה ובארצות הברית וביטוי בחזית, ומאידך גיסא ההסגר הימי שמעצמות ההסכמה הטילו על גרמניה ולא אפשרו לה לייבא חומרי גלם למאמץ המלחמתי ומזון לתושביה. גרמניה נכנעה אפוא מתוך התמוטטות כללית ותעשייתית, ואילו הצד שמנגד ידע בנייה הולכת וגוברת של עצמה, שכולה באה למעשה בדרך הים.

ניתן לומר כי מלחמת העולם הראשונה הייתה בשלבה הראשון מלחמה בין שתי מעצמות ימיות. הגרמנים החלו בבניית צי גדול בתחילת המאה ה-20 ואפילו בשלהי המאה ה-19. הם ניסו להתחרות בבריטניה (האמריקנים נחשבו אז למעצמה משנית), שהייתה האימפריה הגדולה השלטת בים, ובנו צי לא מבוטל. בשלבים הראשונים של המלחמה חיל-הים הגרמני ניסה לנהל מספר קרבות, שהמכריע בהם – קרב יוטלנד בשנת 1916 – הביא לשיתוקו של צי השטח הגרמני אף שהקרב לא נגמר בהשמדה טוטלית של צי הקרב הגרמני ושני הצדדים ספגו אבדות – הגרמנים הכירו בנחיתותם, הסתגרו בנמליהם ולא יצאו עוד מהם. הם העתיקו את המאמץ העיקרי שלהם מפריצת ההסגר הימי אל שיבוש התובלה וההספקה הימית של המערב, ועשו זאת בעיקר בעזרת צי הצוללות שלהם. בסופו של דבר, אם נסכם זאת בהכללה, הרי ההסגר הימי שהוטל על הגרמנים ובניין הכוח ההדרגתי של המערב גם דרך הים, הם שהביאו להתמוטטות הגרמנים ב-1918.

כמובן, במלחמת העולם הראשונה היו עוד מהלכים ימיים שראויים להיזכר. אחד מהם הוא ניסיון הנפל הבריטי לעשות איגוף ימי של אירופה דרך גליפולי בשנת 1915. מהלך כושל זה ראוי לניתוח כשלעצמו: האם אכן הושקעו בו אמצעים מספיקים, או שמא הוא נועד להיות מהלך הסחה בלבד או פתיחת חזית שנייה אלטרנטיבית על-פי רצונו של צ'רצ'יל? המהלך נכשל על היבשה. מבחינה ימית לא הייתה לבריטים כל בעיה להביא כוחות ולהנחיתם. הם לא הנחיתו די כוחות, והקרבות נגד התורכים על היבשה נכשלו. זה היה מהלך מרחיק-ראות של צ'רצ'יל לאיגוף ימי גדול בשלב מוקדם של המלחמה. צ'רצ'יל רצה לקרב את סיום המלחמה, לשבור את הקיפאון במלחמת ההתשה בקווי החזית. אילו הוקצה למהלך זה די כוח ייתכן שהיה מצליח אולם הדבר לא אירע כך, והמהלך נכשל.

מלחמת העולם השנייה – שלבים ראשונים

בשלב הראשון של מלחמת העולם השנייה, לפני כניסת אמריקה ויפן למלחמה, הייתה התמונה הכללית דומה לזו של קודמתה. גרמניה הנאצית לא ניסתה לבנות צי שיוכל להכריע

את הצי הבריטי ולהשתלט על הים, אלא השקיעה מאמץ בעיקר בשיבוש דרכי ההספקה של המערב דרך הים באמצעות לוחמת צוללות. עם זאת היא בנתה צי שטח מכובד: אניות (Pocket battle ships) מהסוג של "גרף שפי", ואחר-כך, גם אניות-מערכה כבדות, כמו טירפיץ, ביסמארק ואחרות. הגרמנים לא הניחו שהצי שלהם אכן ייצא להתמודד עם צי הקרב הגדול הבריטי וישתלט על הים, אלא סברו שיסייע לשיבוש התחבורה הימית של הבריטים.

בשלב מסוים, האמינו הגרמנים שבעזרת עליונות אווירית, יוכלו לפלוש לבריטניה. אולם קשה לראות בפלישה לבריטניה ניה באמצעות חציית תעלה עניין של שליטה ימית. זוהי תעלה צרה, שחצייתה דומה יותר למעבר מכשול-מים רחב, מאשר להעברת המלחמה מעבר לים. היה אפשר להניח שאפילו מעצמה ימית חלשה מגרמניה תהיה מסוגלת לבודד את אזור החצייה בשדות מוקשים, בעליונות אווירית ובבניית די אמצעי תובלה ואמצעי הנחתה, שיאפשרו לה לעבור את מכשול המים הזה.

הגרמנים ניסו לבנות כוח לקראת צעד זה, אך ויתרו עליו במידה רבה עקב הכישלון בקרב האווירי, הקרב על בריטניה – לומר, משעה שנוכחו, כי לא השיגו עליונות אווירית. הכוחות האוויריים והימיים האנגליים עשו שמות בנמלים, שהגרמנים צברו בהם כוחות ואמצעי נחיתה לצורך הפלישה – בעיקר בנמלי צרפת, בלגיה והולנד. הגרמנים סבלו שם אבדות כבדות הן בהפצצות אוויריות והן בפעולות ימיות מכל הסוגים. הם הגיעו למסקנה, שאין להם יכולת מספקת לפלוש לאנגליה, שינו את האסטרטגיה שלהם ופנו לתקוף את רוסיה.

מהלכים עקיפים

הגם שוויתרה על האופציה לפלוש לאיים הבריטיים, נקטה גרמניה בכל זאת מהלכים עקיפים יבשתיים וימיים, שהיה בהם משום התגרות בשליטה הימית של בריטניה. מהלך כזה היה כיבוש נורווגיה ודנמרק.

כיבוש נורווגיה היה כרוך בצליחת מכשולי-מים. אך המעבר מדנמרק לנורווגיה נעמת זאת, הוא קפיצה קצרה מאוד, ועיקר הפעולה נעשתה על-י איגוף אווירי. מן הבחינה הימית הייתה זו פעולה מוגבלת שהתנהלה באזור, שבו נהנו הגרמנים משליטה אווירית מוחלטת. היה זה מהלך אופרטיבי ולא מהלך עיקרי של המלחמה.

מטרותיהם של הגרמנים במהלכים אלה היו – לפי מיטב הבנתי – להבטיח הבאת עפרות ברזל משוודיה לגרמניה דרך הים הבלטי, ולהבטיח לצוללות הגרמניות בסיסי יציאה למרחבי האוקיינוס האטלנטי מחופי נורווגיה.

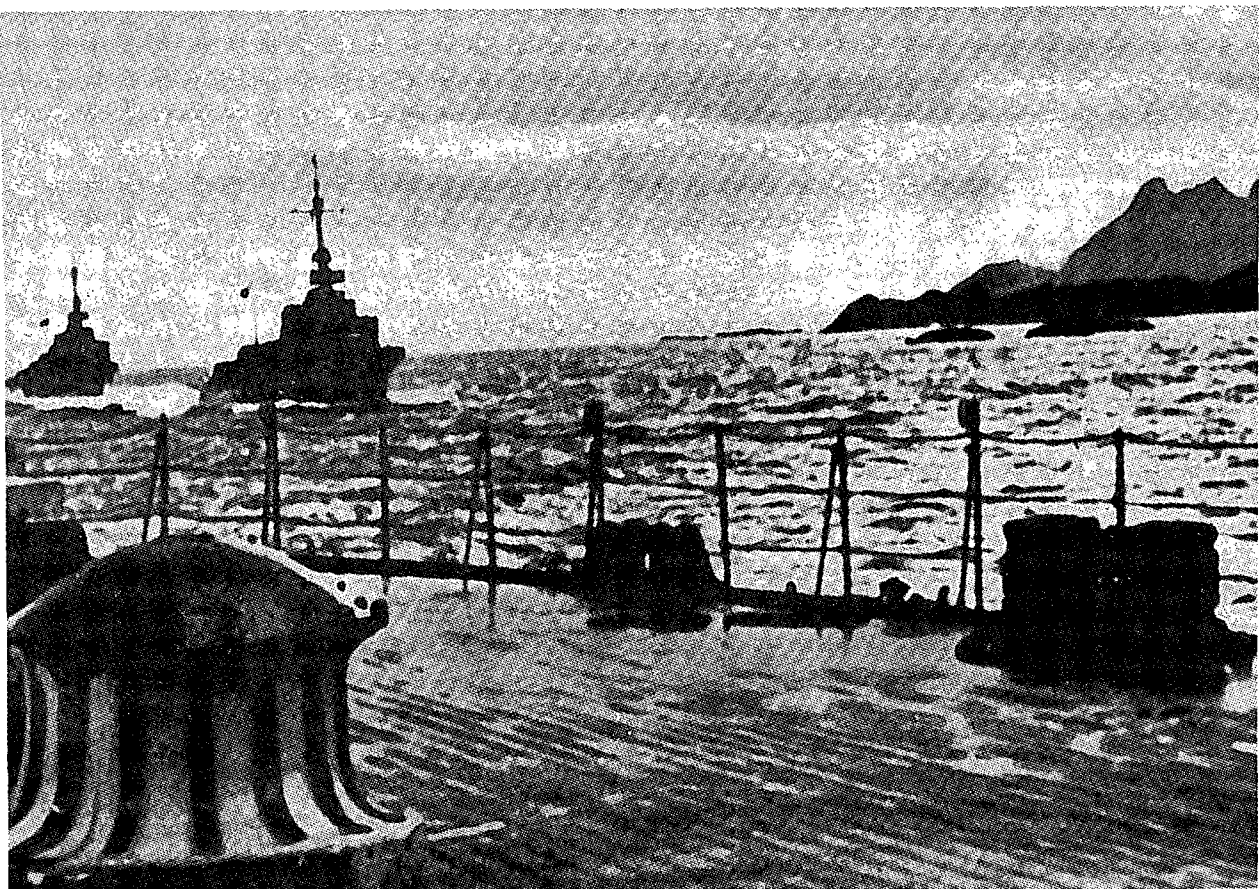
יש לזכור, כי ללא נורווגיה, נאלצו הצוללות הגרמניות שיצאו מבסיסיהן בנמלי צרפת, או בנמלי הים הצפוני של גרמניה, אל מרחבי הים, לעבור בקרבת בריטניה. באיי שטלנד ובאיי אורקני שלה, חסמה בריטניה חלק גדול מהיציאה. ואחר כך נחסמה גם היציאה סביב איסלנד (אחרי שהאמריקנים השתלטו עליה). לפיכך נאלצו הגרמנים לעשות עיקוף גדול דרך הים הצפוני, דרך שפיצברגן ובקרבת איסלנד או בין איסלנד לגרינלנד, כדי לצאת בכלל למרחבי הים.

במלחמת העולם הראשונה השקיעו האנגלים והאמריקנים נים מאמץ רב כדי למנוע יציאת צוללות למרחבי הים. הם עשו מאמץ לוגיסטי אדיר כדי לחסום בחומת מוקשים את המעבר שבין גרינלנד לאיסלנד, אך המלחמה נסתיימה לפני שהושלם מאמץ זה.

כיבוש נורווגיה בידי הגרמנים היה חלק ממהלך שאיפשר להם הספקה דרך הים הבלטי וגם מנע חדירה של האנגלים אל הים הזה. פתחו של הים הבלטי בין דנמרק לחוף השוודי הוא

* מחבר המאמר היה מפקד חיל-הים בשנים 1966 – 1968.

במלחמת העולם השנייה שירת בצי הסוחר הבריטי והפליג עם שיירות האספקה באוקיינוס האטלנטי ובים הצפוני למורמנסק. השתתף בפינוי חיל המשלוח הבריטי מדנקירק (1940). המאמר עובד על פי שיחה.

ספינות גרמניות בדרך לנורווגיה

בשני מהלכים עיקריים שנבנו בדרך הים: האחד, בניית הכוח במצרים, במשך תקופה ארוכה, והשני, הנחיתה האמריקנית באלג'יר בשנת 1942, כלומר, בקצה האחר של צפון-אפריקה. זו הייתה פעולה של העברת עצמה, בדרך הים. ומובן שהיא לא הייתה מתאפשרת ללא שליטה בים וללא אפשרות לתנועה חופשית בו. בניית הכוח והתקדמות משני הצדדים הביאו להתמוטטות הגרמנים באזור תוניס.

הזירה הרוסית

במלחמה היבשתית שהתנהלה בזירה הרוסית הותש הוור מאכט מאוד, אולי במידה מכרעת. בהתמודדות בין שני ענקים יבשתיים אלה, לא היה ביטוי ניכר לזירה הימית; אבל הרוסים קיבלו תמיכה מאסיווית בדרך הים, הספקה וחומרי מלחמה, במטוסים, טנקים וכיוצא באלה, עוד לפני כניסת אמריקה למלחמה. התכנית "החכר והשאל" של רוזוולט סיפקה במישר ריחן חומרי מלחמה לרוסים. להספקה זו הייתה ללא-ספק, השפעה על כושר העמידה של הרוסים, והיא נעשתה בשתי דרכים: דרך הים הצפוני (השיירות המפורסמות למורמנסק) ודרך המפרץ הפרסי ופרס. בפרס הוקמה למעשה מערכת לוגיסטית עצומה, נבנו דרכים ומסילות-ברזל שהובאה בהן הספקה לצבא האדום דרך המפרץ הפרסי אל תוך יבשת רוסיה.

קשה להפליג בהשערות: באיזו מידה היו הרוסים יכולים להחזיק מעמד ללא תמיכה זו? נראה שלא היו מחזיקים מעמד. והראיה, שהגרמנים תפסו למעשה את כל רוסיה האירופית, וכבר היו קרובים מאוד אל מרכזי העצמה, אל

מעבר צד מאוד. באמצעות שליטתם בשני הצדדים של מעבר זה מנעו הגרמנים כליל כניסה של הצי הבריטי אל הים הבלטי, שכמוהו כאגס סגור בתוך היבשה. כך התאפשרה להם תנועה חופשית של הספקה, בעיקר של עפרות ברזל ומוצרי ברזל ופלדה משוודיה לגרמניה, דבר שהיה חיוני למאמץ המלחמה של גרמניה.

אפשר להצביע גם על יעדים ימיים איטלקיים וגרמניים בים התיכון. הכוונה האסטרטגית ארוכת-הטווח בניסיון לכיבוש צפון-אפריקה הייתה כפי הנראה להגיע דרך המזרח התיכון, קודם-כל אל מקורות הנפט של עיראק, ואולי גם להשפיע על המערכה ברוסיה – להגיע לאזור הקווקז, מקר רות הנפט של הרוסים, ואל ה"בטן הרכה" של רוסיה, אזור הים הכספי. מהלך זה בא בעקבות כניסת איטליה למלחמה, עד שהתברר כי איטליה אינה מעצמה כה חזקה, והגרמנים נדרשו להשקיע כוחות יבשתיים משלהם. כמרכן היה צורך להעביר את כל העצמה הצבאית ואת ההספקה בדרך הים, אמנם למרחקים קצרים. האי מלטה, בסיס ימי ואווירי בריטי, עמד בדרכם וגרם להם אבדות רבות בהובלה הימית. הם לא הגיעו מעודם לשליטה מוחלטת ולתנועה חופשית, אפילו בקטע קטן זה של הים התיכון.

בסופר-של-דבר, בעלות הברית המערביות הכריעו בצפון-אפריקה בכוחות עדיפים, אף שנאלצו לבנות את הכוח בדרך הים במרחקים עצומים: להפליג מסביב לאפריקה, ולהוביל את כל הכוחות ואת ההספקה וכיוצא בזה מאנגליה, מסביב לאפריקה למצרים. לגרמנים היה מרחק קצר, כ-200 ק"מ מסיציליה לצפון-אפריקה. ובכל זאת, העדיפות בחופש התנועה בים ובכושר ההובלה הימית, הכריעה בסופר-של-דבר גם את המלחמה בצפון-אפריקה. מלחמה זו הוכרעה למעשה

הכוח התעשייתי. לנינגרד הייתה מבודדת והם נעצרו באזור סטלינגרד, בעומק היבשת הרוסית. דומני, כי גם אילו נכבשה רוסיה – ואינני יודע אם בשל כך המלחמה הייתה נמשכת שנים רבות יותר, התוצאה הסופית לא הייתה משתנה. בכל פגישות הפסגה עם צ'רצ'יל ורוזוולט, דרש סטלין ולחץ בכל תוקף לפתיחת החזית השנייה, הוא תבע להחיש את הנחיתה באירופה כדי להקל מעליו את הלחץ. היו לו כמובן תלונות, הוא לא היה שבע-רצון מהאיטיות של בעלות הברית המערביות בפיתוח מתקפה זו שנערכה בסופר-של-דבר, בשנת 1944. סטלין רצה שהדבר ייעשה שנה קודם לכן. הסיבה לכך שהנחיתה לא נעשתה ב-1943 הייתה הערכת בעלות הברית המערביות בדבר כושר התובלה והנחיתה שלהן. הן העריכו שעדיין אין לרשותן די כוחות ימיים לוגיסטיים לביצוע הנחיתה. מובן שהרוסים היו מעוניינים מאוד בנחיתה באירופה ולחצו לפתיחת החזית השנייה שכולה ביטוי לעליזות ימית.

הקרב על האוקיינוס האטלנטי

כאמור, זנחו הגרמנים כבר בשלב מוקדם של המלחמה, כל ניסיון לשלוט בים, או לפרוץ מיד את ההסגר הימי שהוטל עליהם. עיקר מאמצם הופנה למלחמה לוגיסטית במטרה למנוע הספקה, מה שקרוי במונחיו של מאהו' "מלחמת התשה".

בתחום זה צברו הגרמנים הישגים בעיקר בלוחמת הצולות ובמידה לא-קטנה גם במאמץ האווירי בזירה הקרובה לאנגליה. מבסיסים בצרפת תקפו מטוסיהם את הנמלים עצמם וכן תקפו אניות, בנתיבי-השיט הקרובים לבריטניה. תקיפותיהם של הגרמנים יצרו מצב ששאלת עמידתה של בריטניה הפכה תלויה בקצב בניית אניות הסוחר שלה לעומת קצב הטיבוע שלהן. הדבר היה עוד טרם נכנסה ארה"ב למלחמה, ורוזוולט – אשר ביקש לסייע לעמידתה של בריטניה במסגרת נייטרלית כביכול מבלי להיכנס למלחמה – סייע לה בתחום הימי. במסגרת עסקה שנעשתה בין בריטניה לארה"ב מסרה בריטניה לידיה את האבי ברמודה שהיה מושבת בריטית, ואילו ארה"ב העניקה לה בתמורה 50 משחתות ישנות. משחתות אלה היו תרומה חשובה ביותר לצי הבריטי שכבר היה במצב קשה ביותר. משהחמיר מצבה של בריטניה החלו אניות אמריקניות ללוות את אניותיה בקווי ההספקה וזה היה הקרב על האוקיינוס האטלנטי.

במערכה זו היו לגרמנים הישגים עצומים בעיקר בלוחמת הצוללות. אך בגרמניה עצמה הדעות היו חלוקות בעניין זה ונמתחה ביקורת על אופן ניהול המלחמה – גם על אופן ניהול המלחמה הימית, וגם על הקצאת העדיפויות. היו בגרמניה שראו את ההתקפה על רוסיה כשיגאה מוחלטת וטענו שלא הושקע מאמץ מספיק בצי הצוללות. לדעתם, היה צורך בצוללות רבות יותר, פי שניים ואף פי שלושה כדי להכריע את בריטניה. ייתכן שזה נכון. שכן, במשך תקופה ארוכה, בשנים 1940-1941 הגרמנים טיבעו אניות בריטיות עד כדי מיליון טונה בחודש. בקצב זה לא יכלו הבריטים להדביק את החסר. ייתכן מאוד שאילו התרכזו הגרמנים במאמץ זה בלבד, היו מכריעים את בריטניה: מרעיבים אותה ומפילים אותה על ברכיה.

אולי הייתה ארה"ב מקדימה להיכנס למלחמה, אילו אירע כדבר הזה. אולם, היא נכנסה רק אחרי שהותקפה בפרל הארבור על-ידי היפאנים. לפני כן הסתפקה בהושטת עזרה. עוד ביקורת נמתחה בגרמניה על אופן ההפעלה של צי הצוללות. הפיקוד הגרמני העליון ראה במפורש את זירת ההכרעה ביבשה, אם בצפון-אפריקה, ואם בחזית הרוסית. על-פי תפיסה זו, זירת ההכרעה הייתה ביבשה, והצי צריך

לתמוך ישירות בלחימה זו. היו שטענו, כי התמיכה הטובה ביותר של צי הצוללות תהיה בכך שהוא יטביע אניות-סוחר רבות ככל האפשר, ואין זה חשוב איפה, ולא בתמיכה ישירה של הצוללות בזירת-הלחימה של אותה שעה. אין ספק ששי-קול זה היה נכון. הבריטים לא יכלו להתפרס על כל העולם. הם נתנו את מרב ההגנה לאניותיהם מפני צוללות באזורים הקרובים לבריטניה, או בים התיכון, שבאותה תקופה הובילו בו שיירות. אילו היו הצוללות הגרמניות נפרסות באותם מקומות שאינם מוגנים, היו מכריחות את הבריטים להתפזר בכל העולם, דבר שהיה פוגע עד מאוד בהגנה על אניותיהם. דניץ בספרו מצא כי שיבוש ההספקה לצבא הבריטי בים התיכון סייע לרומל במידה מזערית ביותר. הוא חישוב ומצא כי צוללת המשייטת בים התיכון מטבעת בחודש במוצע 5,000 – 10,000 טון. שרידותה עד שמטביעים אותה עצמה, היא כשלושה שבועות. לעומת זאת במערב האוקיינוס האטר לנטי מסוגלת צוללת להטביע עשרות אלפי טון בחודש ולש-רוד במשך חודשים רבים. יוצא אפוא, טען דניץ, כי למרות ששיבוש דרכי התחבורה הימית לבריטים היה עבורם בבחינת הקזת דם, הרי ראוי היה להעדיף את זירת מערב האוקיינוס האטלנטי, שם יכלו הצוללות לטבע הרבה יותר אניות וגרמ-ניה הייתה יוצאת נשכרת הרבה יותר.

הפיקוד העליון הגרמני לא הכיר בכך שהשליטה בנתיבי הים היא שתכריע את המאבק הגלובלי. הוא קיווה להשגת הכרעה ביבשה, והיעיד את הצוללות לסיוע ללחימה המיידית ביבשה.

דוגמה נוספת לכך אפשר למצוא במאמצייה של הצוללות הגרמניות בים הצפוני. גם הן ניסו לשבש את שיירות ההספקה לרוסיה, ואף נחלו הישגים, אבל מבחינת כמות התפוקה לא היו אלה הישגים גדולים, לעומת מה שניתן היה להשיג בחופי אמריקה.

בשנים 1943-1944 העולם חיכה לפתיחת החזית השנייה. המודיעין הגרמני העריך במשך תקופה ארוכה כי האנגלים יפלו קודם לנורווגיה. זו הייתה הערכה ריאליסטית מאוד: הם הניחו שהמערב לא יהיה בטוח בעצמו, עד-כדי-כך שיתקוף מיד את "מבצר-אירופה" (מערכי ההגנה האדירים של הגרמנים לאורך חופי מערב אירופה). הם הניחו, שהאנגלים ילכו בדרך עקיפה, יכבשו קודם את נורווגיה ועוד בסיס, ומשם ידלגו לדנמרק בתנועה עוקפת. במשך תקופה ארוכה הייתה הוראה לרכז את כל המאמץ הגרמני או חלק גדול ממנו למניעת נחיתה בנורווגיה. גרמניה החזיקה כל הזמן 20-30 צוללות לאורך חופי נורווגיה בתפקידים הגנתיים מובהקים. בסופר-של-דבר, ההערכה לא הייתה נכונה; אבל גם אילו הייתה נכונה, היה זה מהלך מוטעה לחלוטין. אילו המערב היה מחליט לפלוש לנורווגיה, הוא היה מבצע נחיתה זו עם הצוללות הגרמניות ובלעדיהן. כשיוצאים למבצע כזה אין עושים אותו בלב ולב. יוצאים בעצמה מספקת המביאה בחשבון גם אבדות כבדות אף לפני הנחיתה עצמה. הצוללות הללו היו יכולות לגרום אבדות, אבל לא היו יכולות למנוע נחיתה. זה הוכח, לדוגמה, בנחיתות הגדולות באוקיינוס השקט. לעומת זאת ריתוקן לתפקיד סיוע צמוד למהלכים טקטיים אופרטיביים ביבשה, במקום לשלחן לתפקיד האסטרטגי שלהן – טיבוע אניות סוחר – היה ללא-ספק משגה חמור.

זירת האוקיינוס השקט

המלחמה באוקיינוס השקט נשאה לכאורה אופי שונה מזה של המלחמה באירופה. זו הייתה מלחמה בזירה ימית מובהקת, שבה התמודדו שתי מעצמות ימיות: ארה"ב ויפן.

האנייה האמריקנית "קליפורניה" שוקעת בבוק. בהתקפה על פרל הארבור טובע חלק גדול מצי האוקיינוס השקט

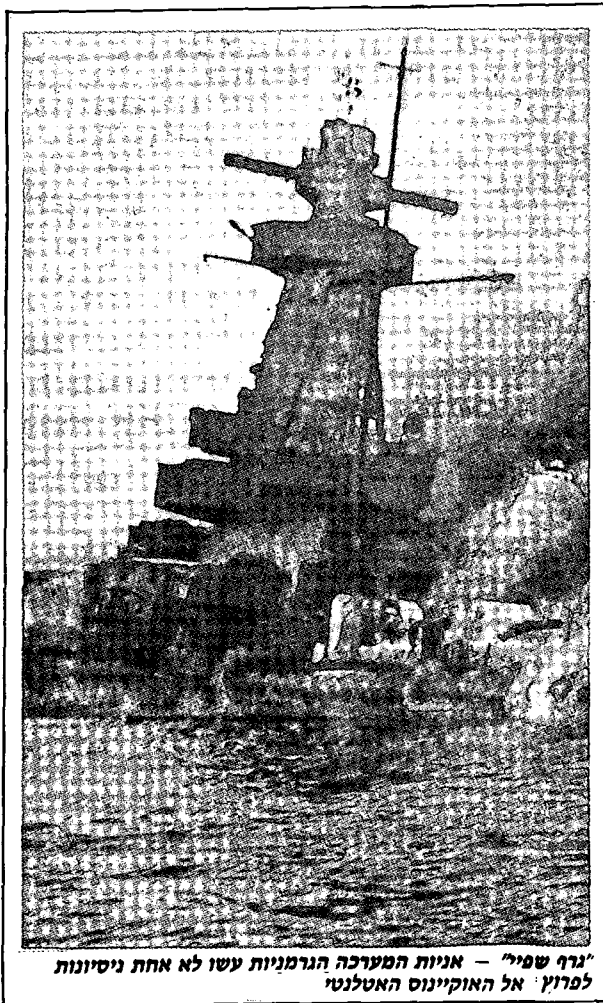
אותה, כפי שקרה לאמריקנים עקב הטיבוע של חלק גדול מצי האוקיינוס השקט בפרל הארבור, אך אי אפשר לבטלה. זו הייתה מכה טקטית אנושה, ובכל זאת, לא הכריעה את העליונות הימית של האמריקנים.

לבד מהמהלך של פרל הארבור, ריכזו היפנים את המאמץ הימי שלהם בהובלת כוחות לזירות רחוקות מאוד בלא להבטיח רציפות של שליטה בים. זה היה מעבר ליכולתם. הם התפרסו יותר מדי, בהניחם שאם מביאים את הצבא למקום כלשהו והוא מתיישב בו – אי אפשר להזיזו. במידה רבה הם הוכיחו שזה נכון: המלחמה הייתה קשה מאוד אבל מה שהכריע בסופר-שלב היה בניין הכוח הימי האמריקני והשתלטותו על נתיבי ההספקה – נתיבי ההספקה לכיבוש שים, ואפילו ליפן עצמה. האמריקנים עברו בהדרגה מאי לאי, עד שהגיעו אל לב יפן עצמה. הפצצה האטומית, שבאה בסופו של דבר, חסכה קרבנות רבים, וחדשים של מלחמה, אבל היא באה כאשר יפן כבר הייתה על סף התמוטטות.

ובכן, אפילו המאבק הימי האדיר באוקיינוס השקט לא היה למעשה מאבק בין שתי מעצמות ימיות שראו בצורה דומה את תפקידה של הזירה הימית. ייתכן מאוד שאילו נהגו היפנים אחרת, אלמלא התפשטו על שטחים עצומים, שלא יכלו להבטיח את השליטה הרצופה בהם, ואלמלא אפשרו לאמריקנים לבנות אטראט את הכוח, לצאת מהדרום ולהתחיל להתקרב ליפן, אולי היו פני הדברים שונים. ההכרעה שם הייתה הכרעה בזירת המלחמה הימית. הקרבות המפוארים בזירת האוקיינוס השקט, באיי שלמה, גוודאלקנאל, איבו-גימה, אוקינוואה, כל אלה קרבות חשובים מאוד, אבל

אולם אם מנתחים בקפדנות את האסטרטגיה של שני הצדדים, מוצאים שהפיקוד העליון היפני לא אימץ במלואה את התפיסה הקלאסית של שליטה בים. פרופ' מוריסון³, ההיסטוריון של הצי האמריקני, כינה את האסטרטגיה היפנית לא אסטרטגיה ימית (naval strategy) אלא אסטרטגיה של הובלת כוחות (troop ship strategy). גם בקרב היפנים לא היה סוג לחימה זה על דעת האדמירלים. אלה התנגדו למלחמה, ובהיותם תלמידיו הטובים של מאהאן טענו כי לא יוכלו להכריע את האמריקנים בים, והרי השליטה בים, או היכולת להעביר את העצמה התעשייתית האמריקנית לזירת המלחמה היא שתכריע. מובן שלמרות התנגדותם למלחמה, הם לחמו יפה מאוד. אבל הגורם הדומיננטי במחשבה האסטרטגית היפנית, היה הצבא האימפריאלי, היבשתי: במידה רבה בדומה לפיקוד העליון של הוורמאכט בגרמניה, גם הם ראו את צבאם כבלתי מנוצח, וכל דרישתם מן הצי הייתה שיביא את הצבא אל זירות הלחימה, ולא שתהיה לו שליטה בזירה הימית. הם לא עשו לבניית המהלכים שיבטיחו קודם-כל את השליטה הרצופה בזירה הימית, אשר תבטיח לא רק את הבאת הצבא, אלא גם את הספקתו ותמנע הבאת תגבורות ובניית כוח של הצד השני.

אמנם, היפנים הצליחו להשיג את ההפתעה הגדולה שלהם, פרל הארבור. אולם בהצלחה זו הייתה טמונה גם אשליה. האשליה שאפשר היה לבטל במכה חד פעמית אחת את העליונות הימית האמריקנית. עליונות ימית אינה דבר המוקם או נעלם בין-לילה. עליונות ימית קיימת בעצם הפרטנציאל, ביכולת התעשייתית. אפשר לפגוע בה ולשבש

"גרף שמי" - אניות המערכה הגרמניות עשו לא אחת ניסיונות לפרוץ אל האוקיינוס האטלנטי

הלחימה בים במנחים של "חיפוי וליוו" (Cover and Escort). ה"חיפוי", בזירה ימית מוגדרת, ניתן על-ידי כוח משימה ימי, שהורכב מאניות שטח ונושאת מטוסים (ובהתאם לטווחים גם כוחות אוויר מבסיסים יבשתיים), והיה מסוגל לאתר ולירט בכוחות עדיפים כל כוח אויב החודר לזירה. המושג "ליוו" הוא שם כולל לכל פעילות ימית הנערכת תחת המט"ר של כוח החיפוי, אך בעיקרו הנו ליזוי צמוד לשיירות צבא או אספקה ע"י כוחות קלים ומתמחים.

יש אפוא כבר במלחמת העולם השנייה מושג של שליטה בזירה ימית, באמצעות סיור אווירי וכוחות חיפוי מרוכזים המיירטים בכוח עדיף כל כוח אויב המנסה להיכנס לזירה. לא אחת ראינו את הניסיונות של אניות-המערכה הגרמניות - "גרף שפי", "שארנהורסט", גנייזנאר" ר"ביסמרק" לפרוץ אל האוקיינוס האטלנטי. ניסיונות אלה אכן נתנו ביטוי לתפיסה זו: אניות אלה יכלו להכריע כל כוח ליזוי ולעשות שמות בנתיבי השיט, אך לא יכלו להתמודד עם כוחות החיפוי וכולן אותרו בעוד מועד, יורטו והוכרעו.

השפעת העידן הגרעיני על הזירה הימית

שתי ההתפתחויות העיקריות שבאו בעקבות מלחמת העולם השנייה היו הופעת הנשק הגרעיני, והופעת אמצעי השיגור בעלי דיוק רב מזה של התותחים או המפציצים נושאי הפצצות.

בראייה כוללת הכוחות שהיו מעורבים בהם היו כוחות קטנים; דיוויזיה, אחת או שתיים, פחות-אריזות. גם האמריקנים, עם כניסתם למלחמה סברו שהזירה העיקרית היא אירופה. הם הפנו לשם מאמץ תעשייתי גדול בעוד זירת האוקיינוס השקט, הזירה היפנית, הייתה זקוקה לעצמה ימית גדולה. אלה מרחביים גדולים מאוד ואויב ימי חזק יותר, התובעים כושר אדיר של תובלה ימית. האמריקנים העדיפו אפוא לערוך קודם-כל את הנחיתה בצפון-אפריקה, שם המאמץ הימי הנדרש היה קטן יותר יחסית. מאמץ זה היה עבור האמריקנים בבחינת התנסות שאפשרה להם ללמוד את נושא הנחיתה ואת השלכת העוצמה הצבאית על האוקיינוס, ולהתמחות בכך. שיקול זה גם עלה בקנה אחד עם הראייה האסטרטגית הכללית: קודם-כל, יש להכריע את גרמניה, וליתר דיוק למנוע את התמוטטותן של רוסיה ושל בריטניה. ההחלטה הראשונה לגבי יפן הייתה ההכלה של שלב הבלימה. זה היה אפשרי רק הודות לכך שהיו מרחבי ים אדירים בין יפן לאמריקה, ולמרות כל ההצלחות היפניות, לא הייתה ליפנים כל יכולת להשתלט באמת גם על הצד המזרחי של האוקיינוס השקט ולהשפיע השפעה כלשהי על יבשת אמריקה עצמה. מצב זה אפשר לאמריקנים אורך נשימה להשקיע מאמץ בצפון-אפריקה ובאירופה ולהתפנות בהדרגה להקצאת משאבים לזירה היפנית.

לקחים

לקחי מלחמת העולם השנייה ניתנים לחלוקה לשלושה סוגים: הראשון - לקח אסטרטגי - היסטורי-כללי; השני - לקחים טכנולוגיים; והשלישי - לקחים בתחום תורת הלחימה.

במישור האסטרטגי היסטורי כללי הוכח במלחמת העולם השנייה שוב בקנה מידה גלובלי כי במאבק המתנהל בין שני גושים גדולים היתרון נתון בידי מי ששולט בים ומצליח למנוע מן האויב את השימוש בנתיבי הים.

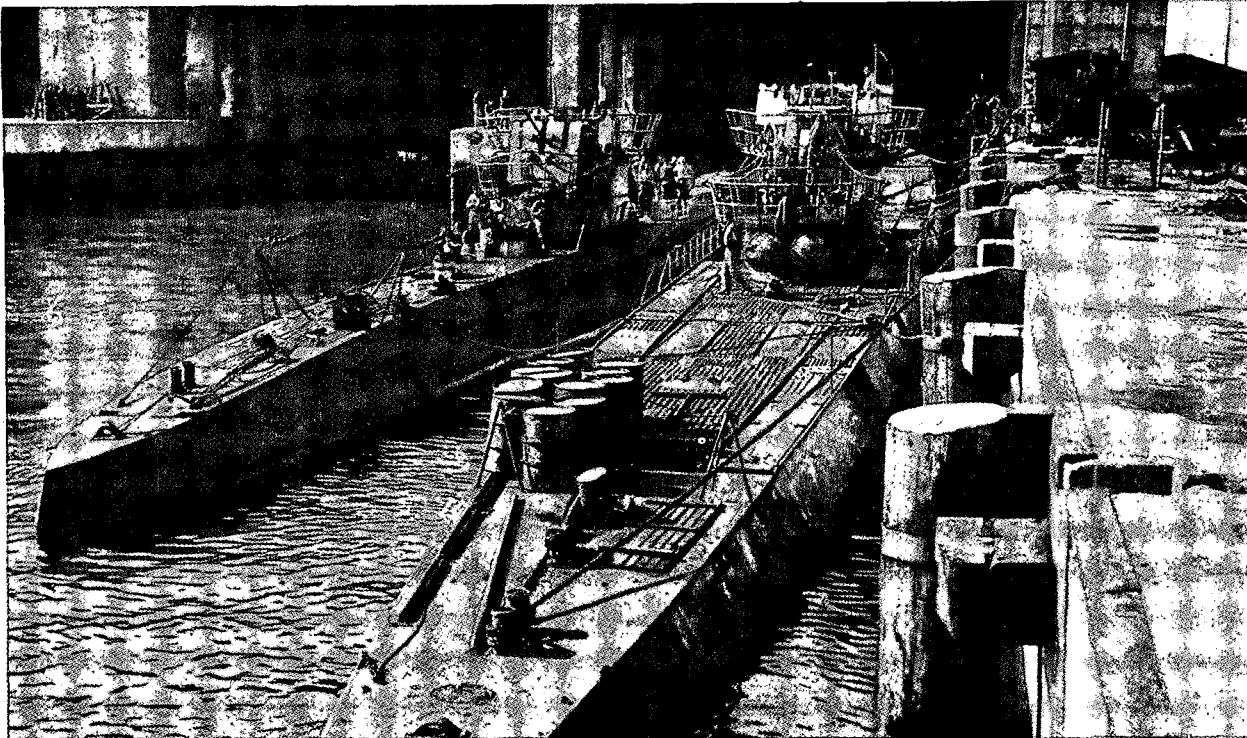
בתחום הטכנולוגי חוללה מלחמת העולם השנייה מהפכות טכנולוגיות רבות. היא נמשכה חמש שנים והביאה לפריצת דרך בתחומים טכנולוגיים שונים, בכמות ובאיכות שאין להם אח ורע במשך דור שלם של ימי שלום*.

בתחום תורת הלחימה בים חלו גם כן התפתחויות רבות. עד מלחמת העולם הראשונה, ובמידה מסוימת אף במהלכה, היה "קרב ההכרעה", ה"fleet Action", גולת הכותרת של הלחימה בים. צי הקרב, המורכב מאניות מערכה משוריינות ובעלות עצמת אש גדולה, היווה את עיקר הכוחות הימיים. קרב הכרעה גדול אחד, או סידרה של קרבות בין הציים, הכריעו את גורל המערכה הימית, והשאירו את חופש הפעולה בים לצד שהכריע. בדרך הטבע, הצי החזק יותר חיפש את קרב ההכרעה, והיריב הנחות השתדל להימנע ממנו. הימנעות מהכרעה הייתה מביאה, בדרך כלל, להסגר על בסיסיו של הצי הנחות, דבר שחייב אותו להשלים עם שליטתו של היריב בים, או לצאת ולהתמודד. דוגמאות קלאסיות לקרבות במתכונת פשוטה זו הם קרבות טרפלגר ואבוקיר במלחמות נפוליון וקרב יוטלנד במלחמת העולם הראשונה.

ההתפתחויות הטכנולוגיות שחלו במחצית הראשונה של המאה ה-20, ובראשן הופעת הצוללת, הטורפדו (טיל תתי-ימי למעשה), והמטוס, קראו תגר על אניית המערכה הכבדה והפכו את צי הקרב ואת קרבות ההכרעה הבודדים למושגים מיושנים.

במהלך מלחמת העולם השנייה התפתחה דוקטרינת

* על השפעת מלחמת העולם השנייה על התפתחות הטכנולוגיה ראה מאמרו של תא"ל (מיל) עוזי יעלם, כאן עמ' 36

צוללות גרמניות בבסיס טרונדהיים שבנורווגיה. הצוללת הקונונציונלית הייתה מסוגלת לצלול לפרק זמן מוגבל

כאמור המלחמה הגלובלית, ההרתעה ומאזן-האימה. לפי הערכת, הזירה הימית קיבלה בתחום זה משקל גדול בהרבה משהיה לה בעבר. האנרגיה הגרעינית חוללה מהפכה טכנולוגית: עצמת הנשק גדלה מיליוני מונים והאנרגיה הגרעינית נוצלה למטרות שאינן נשק. הנשק הגרעיני אומץ בכל הזרז עות. אך האנרגיה הגרעינית למטרות הנעה אומצה עד כה רק בים. ההנעה הגרעינית נתנה לכוח הימי עצמאות אופרטיבית ואסטרטגית גדולה לאין שיעור מבעבר. בעייתן של אניות כשל שאר הכוחות הנה הבסיסים, שיש לבוא אליהם לשם קבלת הספקה שונה ובעיקר לתדלוק. בעיה זו הגבילה את משך הזמן שניתן לשהות באוויר ובים וכפועל יוצא, צמצמה את האפשרות להפיק כוח. ההנעה הגרעינית מאפשרת לאנייה להימצא בים שנים מבלי שתהיה זקוקה לבסיסים.

פריצת הדרך החשובה ביותר הייתה התקנת ההנעה הגרעינית בצוללות. הצוללת הקונונציונלית הייתה למעשה כלי על-מימי שהיה מסוגל לצלול לתקופה מוגבלת לצורך התגוננות. הניידות שמתחת למים הייתה מוגבלת מאוד ותלויה בחמצן, ובצורך להפעיל את המנועים. הצוללת נאלצה אפוא לנוע מעל למים או להוציא שנוקל, וכשמדובר בסכנת גילוי, אין הבדל בין השניים. תכונות אלה גרמו שתופעל בעיקר למארכים. מצב זה השתנה בן לילה משהר פיעה הצוללת הגרעינית, שאינה תלויה בחמצן ויכולה לנוע בצלילה ובהסתר מוחלט במהירות גדולה ולפרקי זמן בלתי מוגבלים.

תכונות אלה הקנו לצוללת הגרעינית שרידות כמעט מוחלטת, והתקנת טילים ביניבשתיים בצוללות הניתנים לשיגור ממצב של צלילה הפכה את הצוללת הגרעינית לנושא העיקרי של יכולת המכה השנייה.

הופעת הנשק הגרעיני חוללה מהפכה בשני תחומים: בעצמת ההרס של כלי הנשק ובייצור אנרגיה למטרות אחרות. הנשק הגרעיני ואמצעי השיגור המודרניים שלו, הקנו לכוחות הימיים יכולת שאינה נופלת מזו של הכוחות האוויריים והיבשתיים, ואפשרו להם להשתתף בהכרעה האסטרטגית במלחמה מודרנית. לעומת זאת השימוש באנרגיה הגרעינית להנעת כלי שיט הגדיל עד מאוד את שרידותם, הודות לניידות ולאוטונומיה הגדולות לאין שיעור שהוקנו להם. ובעוד כל הכוחות האחרים הפכו פגיעים ביותר לנשק הגרעיני, הרי חסינותם של הכוחות הימיים גדלה יחסית.

העידן הגרעיני הביא עמו תפיסות חדשות בתורת המלחמה כגון: הרתעה ותגמול; מלחמה מוגבלת ומקומית; התערבות צבאית מהירה.

השינוי הגדול שחל באסטרטגיה של העידן הגרעיני הוא המעבר מחכמת השימוש בכוח לחכמת ההרתעה. כדי לקיים את ההרתעה במלואה, יש להבטיח אמצעי תגמול מספיקים, אשר לא יהיו ניתנים להשמדה במהלומת פתע, כלומר לקיים "יכולת למכה השנייה" ("Second Strike Capability"). זה פירושו של "מאזן האימה". הכוחות הימיים, עקב ניידותם וחסינותם מהווים את עיקר היכולת של המכה השנייה. בצילו של "מאזן האימה" נותרה האפשרות לקיים פעולות איבה בממדים מוגבלים למטרות שאין עמן הכרעה כוללת של אחד הצדדים.

מאז מלחמת העולם השנייה אנו עדים אפוא לשורה של מלחמות קטנות, מוגבלות, המתנהלות בדרך כלל בפריפריה של אזורי השפעה של המעצמות הגדולות. במלחמות אלה נודעת לעצמה הימית חשיבות רבה, והאמריקנים שהשתמשו בה בקוריאה ובויאט-נאם כינוה "פעולות הווערבות".

זהו אפוא תחום המלחמה הקונונציונלית המוגבלת, שנשאר בעינו, ובו נודעו לכוחות הימיים כל התפקידים הקלאסיים וההיסטוריים שהיו להם בעבר.

התחום האחר, שבו נודע לכוח הימי משקל מכריע, הוא

1) Alfred T. Mahan, The Influence of Sea Power upon History, 1660—1783, London, 1890 (הספר עומד לראות אור בעברית בהוצאת "מערכות").
2) קרל דניץ, מלחמת הצוללות, תל-אביב, 1979.
3) Samuel E. Morison, The Two-Ocean War, Short History of the United States Navy in the Second World War, New-York, Ballantine, 1963.